

*Гүлден Ашкенова¹, Айнұр Мажитова²,
Қаламқас Есімова³, Қайрат Батырбаев⁴*

¹*«Қоғамдық пікір» зерттеу институтының директоры,
әлеуметтану магистрі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
e-mail: gulden.ashkenova@gmail.com*

²*«Қоғамдық пікір» зерттеу институты директорының
орынбасары, әлеуметтану магистрі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
e-mail: ainur.mazhitova@gmail.com*

³*«Қоғамдық пікір» зерттеу институтының талдаушы-әдіскері,
антропология және этнология магистрі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
e-mail: kesimova@gmail.com*

⁴*«Астана» халықаралық ғылыми кешенінің ғылыми қызметкері,
саясаттану магистрі (Нұр-Сұлтан, Қазақстан)
e-mail: eami.kairat@gmail.com*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНАН РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫНА ОҚУ КӨШІ-ҚОНЫ: ЖАЙ-КҮЙІ, СЕБЕПТЕРІ, КЕЛЕШЕГІ *

Аңдатпа. Мақала «Қазақстан-Ресей шекарасы: тарихи контекст және жаңа геосаяси шындық» бағдарламасы аясында әзірленіп, 2018-2021 жылдары авторлардың орындауымен іске асқан «Қазақстан Республикасынан Ресей Федерациясына бағытталған оқу көші-қоны» әлеуметтік зерттеу нәтижелеріне негізделді. Зерттеу барысында шекаралас аумақта тұратын және Ресейдің жоғары оқу орындарында білім алған Қазақстан азаматтарына сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 30 ЖОО-да 50 мамандық бойынша білім алған 309 респондент қатысты. Сауалнама сұхбат, онлайн, телефонмен сөйлесу сияқты аралас форматта жүргізілді. Сондай-ақ, Солтүстік Қазақстан облысынан шыққан, Ресейде білім алып жүрген, бірақ пандемия кезінде Қазақстанда болған бакалавриат студенттерден тереңдетілген сұхбат алынды. Мақалада оқу көші-қоны уәждері мен келешегі қарастырылады. Сондай-ақ, мақалада халықаралық білім ұтқырлығының (Academic mobility) Қазақстанның Ресеймен шекаралас облыстарындағы эмиграция процестеріне әсері мәселесі қарастырылған. Авторлар көші-қон процесінің тартушы және итермелеуші (Push/Pull) факторларын анықтады.

Түйін сөздер: оқу көші-қоны, білім көші-қоны, Қазақстан, Ресей, жастар, Қазақстан-Ресей шекарасы, Border Studies, фронтьер көші-қоны, әлеуметтік зерттеу.

* Мақала «Қазақстан-Ресей шекарасы: тарихи контекст және жаңа геосаяси шындық» ҚР БҒМ жобасын мақсатты қаржыландыру бағдарламасы аясында дайындалды.

Гулден Ашкенова, Айнур Мажитова, Каламкас Есимова, Кайрат Батырбаев

УЧЕБНАЯ МИГРАЦИЯ ИЗ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В РОССИЙСКУЮ ФЕДЕРАЦИЮ: СОСТОЯНИЕ, МОТИВЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация. Статья подготовлена в рамках программы «Казахстано-российская граница: исторический контекст и новая геополитическая реальность» и основана на результатах социологического исследования «Учебная миграция из Республики Казахстан в Российскую Федерацию», проведенного авторами в 2018-2021 гг. В ходе исследования были опрошены граждане Казахстана, проживающие в приграничной территории и проходившие обучение в вузах России. В опросе участвовало 309 респондентов, которые учились в 30 вузах, на 50 специальностях. Опросы были проведены комбинировано: интервью, онлайн, по телефону. Также были проведены глубинные интервью со студентами бакалавриата, жителями Северо-Казахстанской области, находящимися в Казахстане в период пандемии. В статье раскрываются мотивы учащихся и перспективы учебной миграции. Также изучается вопрос влияния международной образовательной мобильности на процессы эмиграции в областях Казахстана, граничащих с Россией. Авторы выделили притягивающие и выталкивающие (Push/Pull) факторы миграционного процесса.

Ключевые слова: учебная миграция, образовательная миграция, Казахстан, Россия, молодежь, казахстано-российское приграничье, Border Studies, фронтьерская миграция, социологическое исследование.

Gulden Ashkenova, Ainur Mazhitova, Kalamkas Yessimova, Kairat Batyrbayev

EDUCATIONAL MIGRATION FROM THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN TO THE RUSSIAN FEDERATION: CONDITION, MOTIVES, PROSPECTS

Abstract. The article was prepared within the framework of the program “Kazakhstan-Russia border: historical context and new geopolitical reality” and is based on the results of the sociological study “Educational migration from the Republic of Kazakhstan to the Russian Federation”, conducted by the authors in 2018-2021. In the course of the study, citizens of Kazakhstan living in the border area and studying at Russian universities were interviewed. The survey involved 309 respondents – students of 30 universities and 50 specialties. The surveys were conducted in a combination: interviews, online, and by phone. In-depth interviews were also conducted with undergraduate students, residents of the North Kazakhstan region, who were in Kazakhstan during the pandemic. The article reveals the motives of students and the prospects for educational migration. The issue of the influence

of international educational mobility on the emigration processes in the Kazakhstan regions bordering Russia is also being studied. The authors identified the Push and Pull factors of the migration process.

Keywords: *study-related migration, educational migration, Kazakhstan, Russia, youth, Kazakh-Russian borderlands, Border Studies, frontier migration, sociological research.*

Кіріспе

Қазақстаннан Ресейге бағытталған оқу немесе білім алу көші-қоны Қазақстан-Ресей қатынастарының маңызды аспектісі, әсіресе, белсенді көші-қон ағындары жүретін шекара маңы аумағында маңызды болып табылады. Екі ел арасындағы құрлық шекарасының ұзындығы – 7598,8 км. Ресей мен Қазақстан шекарасында 51 өткізу пункті орналасқан: 20 теміржол өткізу пункті, 30 автомобиль өткізу пункті, 1 өзен арқылы өткізу пункті бар. Ресей Федерациясы жағынан Қазақстанмен 12 өңір шектеседі: Астрахан облысы, Волгоград облысы, Саратов облысы, Самара облысы, Орынбор облысы, Челябин облысы, Қорған облысы, Түмен облысы, Омбы облысы, Новосібір облысы, Алтай өлкесі, Алтай Республикасы. Қазақстан жағынан Ресеймен 7 өңір шектескен: Атырау облысы, Батыс Қазақстан облысы, Ақтөбе облысы, Қостанай облысы, Солтүстік Қазақстан облысы, Павлодар облысы, Шығыс Қазақстан облысы.

Қазақстандық білім алушылардың халықаралық білім алу ұтқырлығы (Academic mobility) – Қазақстан мен Ресей арасындағы өзара көші-қон әрекетінің бір бөлігі, оның үстіне, бұл мәселе – шекаралық зерттеулердің (Border Studies) объектісі.

Сондықтан, осы көші-қонның этникалық құрамы, көлемдері, қатысушылардың уәждемесі және де тағы басқалар қызығушылық тудырып отыр.

Ресейдегі шетелдік студенттерге арналған жоғары білім туралы ресми сайт – Ресей Федерациясының Ғылым және жоғары білім министрлігінің ресми мәліметтеріне сүйене отырып, мигранттардың саны туралы мынадай мәліметтер беріп отыр: «Ресей университеттеріндегі шетелдік студенттер арасында Қазақстан (61 462) және Өзбекстан (40 020) азаматтары көп. Алғашқы 12 елге Түрікменстан (36 389), Қытай (29 617), Тәжікстан (21 185), Үндістан (15 803), Украина (11 593), Беларусь (10 509), Мысыр (8731), Әзірбайжан (7884), Қырғызстан (7493) және Молдова (4258) кіреді» [1].

Зерттеу мақсаты: Қазақстан Республикасынан Ресей Федерациясына білім көші-қоны процесін зерттеу, Ресейде білім алудың негізгі себептерін анықтау.

Сонымен қатар, қазақстандық білім мигранттарының белсенділігінің артып келе жатқанын атап өткен жөн, ол басқалармен қатар студенттік бірлестіктер түрінде көрінеді. Әлеуметтік желілерде Ресейдегі қазақстандық студенттер бірлестіктері парақшаларының айтарлықтай санын табуға болады, бұған Қазақстан Республикасының Ресей Федерациясындағы Елшілігінің ресми сайтындағы ақпарат дәлел (А кестесі).

Ресейдегі қазақстандық студенттер бірлестіктерінің парақшалары

Ресейдегі қазақстандық студенттердің «Жас Тұлпар» бірлестігі (РҚСБ)	https://vk.com/zhas_tulpar
ММУ Қазақстандық студенттерінің жерлестігі	https://vk.com/kz_msu
РХДУ-да «Сана» қазақ жерлестігі	https://vk.com/kz_sana_rudn
ММХҚИ қазақстандық студенттер клубы	https://vk.com/mgimokazakhstan
Н.Э. Бауман атындағы ММТУ қазақстандық студенттік жерлестігі	https://vk.com/kazahzem
И.М. Губкин атындағы Мұнай және газ РММ «Мұнайшы» қазақстандық жерлестігі	https://vk.com/club11892735
МБЖҚИ ҰЗТУ «Шаңырақ» қазақ жерлестігі	https://vk.com/club6670697
МГМУ студенттерінің қазақстандық диаспорасы	https://vk.com/club13241569
МАИ қазақтары	https://vk.com/kazakhi_mai
«Тұлпар» қазақстандық студенттер бірлестігі	https://vk.com/club317295

Дереккөз: https://kazembassy.ru/rus/studenty/spisok_obsh_organizacii_studen

Қазақстан жастары білім алуға баратын елдер арасында Ресей әрдайым алғашқы қатарда болды. Ф. Эберт атындағы қор өткізген «Орталық Азия жастары» жобасының бірінші толқынының (2014-2016) зерттеу нәтижесіне сәйкес, оқу көші-қоны аясында қазақстандықтар білім алу үшін келесі елдерді таңдайды – Ресей (29,6%), АҚШ (23,7%), ЕО елдері (16,3%) және Қытай (14,6%) [2].

Осы жобаның екінші толқыны (2019-2020) нәтижесі бойынша, қазақстандықтар білім алуға баратын елдер арасында АҚШ (29%) және Еуропалық Одақ елдерінен (23,4%) кейін Ресей 23,3% пайызбен үшінші орында тұр [3].

Оқу көші-қоны мәселелерін өз еңбектерінде Б.И. Ракишева, Д.В. Полетаев (Қазақстаннан Ресейге оқу көші-қоны) [4], Б.И. Ракишева, С.Е. Қошанова, А.Б. Мажитова, Г.Т. Ашкенова (Қазақстаннан ҚХР-ға оқу миграциясы) [5, 6], Е.Ю. Садовская (Қазақстаннан ҚХР-ға оқу миграциясы) [7], Б.Н. Бокаев, А.С. Жолдыбалина (Зияткерлік әлеуетті дамыту контексіндегі көші-қон трендтері) [8], Б.К. Рахимбекова (Ресей Федерациясындағы білім беру көші-қонының қазіргі тенденциялары) [9], Г.О. Насимова, С. Каплан, М.М. Бузуртанова, Г.Т. Илеуова, сарапшы М.М. Шибутов, Б.К. Рахимбекова, К.Е. Смагулов, Ю.В. Пойта, А.К. Жүнісова, Ш.Б. Халикова, К.Н. Карташов (Қазақстаннан білім беру көші-қонының себептері мен факторлары) [10, 11], сарапшы М.М. Шибутов (Қазақстаннан білім беру көші-қонының саяси факторлары) [12], Б.Н. Бокаев, А.Б. Қаймолдиев (зияткерлік көші-қон) [13], А.А. Нұрмагамбетов, Л.М. Иватова, Л.А. Хасенова (ҚР жоғары білім беру жүйесін жетілдіру контексіндегі білім беру көші-қоны) сияқты зерттушілер қарастырды [14].

С.В. Дементьева [15], Д.В. Полетаев, С.В. Дементьева [16], Д.В. Полетаев [17], О.М. Коморникова [18], А.А. Садырин [19], В.Ю. Леденева, О.В. Ломакина, А.М. Жүнісов, Б.Т. Бегасылов [20] сияқты бірқатар ресейлік зерттеушілер еңбектерін білім көші-қоны, инновациялық стратегиялар, жастар ортасында төзімділікті қалыптастыруға арнады.

2012 жылы К.А. Гаврилов, С.Н. Градировский, Е.Е. Письменная, С.В. Рязанцев, Е.Б. Яценкодан тұратын авторлық ұжым «ТМД және Балтық

елдерінен ағылған оқу көші-қоны: Ресей үшін әлеуеті мен келешегі» атты басылым дайындады, онда ТМД және Балтық елдерінен Ресей Федерациясына бағытталған оқу көші-қонының қалыптасқан үрдістеріне кешенді баға берілді [21].

Зерттеу әдістері

Респондентті іріктеу: жобаға Ресей Федерациясында бакалавриат, магистратура, докторантура бағдарламалары бойынша оқитын Қазақстан азаматтары қатысады. Респонденттер «қар жұмаршағы» әдісін қолдана отырып кездейсоқ таңдалды. **Зерттеу географиясы:** Орынбор облысы, Астрахан облысы, Алтай өлкесі және Алтай Республикасы, Волгоград облысы, Саратов облысы, Самара облысы, Челябин облысы, Қорған облысы, Омбы облысы, Новосібір облысы. **Зерттеу жүргізу уақыты:** сауалнама 2018-2021 жылдары жүргізілді. **Сауалнама әдісі:** аралас (Face-to-face (сұхбат), онлайн, телефон арқылы). **Зерттеу іріктемесі:** Зерттеу іріктемесі 16 жасқа толған 309 респонденттен тұрады. Респонденттердің орташа жасы – 19 жас. Тереңдетілген сұхбат: 30.

Респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары: респонденттердің 40,5% ер адамдар, 59,5% – әйелдер. Респонденттердің басым бөлігі – орыстар, олар респонденттердің 61% бөлігін құрады, 31,8% – қазақтар. 5,1% респондент өздерін татар, украин, неміс ұлтынан деп атады. Лағыш, башқұрт, армян, грузин, ингуш, өзбек, кәріс ұлтының өкілдерінен бір респонденттен болды.

Респонденттер Барнаул, Челябин, Новосібір, Саратов, Астрахан, Самара, Орынбор, Қорған, Волгоград жоғары оқу орындарында оқиды.

Респонденттер оқитын университеттер арасында Алтай мемлекеттік университеті, Челябин мемлекеттік университеті, Саратов ғылыми-зерттеу мемлекеттік университеті, Омбы мемлекеттік университеті, Сібір мемлекеттік қатынас жолдары университеті, Оңтүстік Орал мемлекеттік университеті және басқа да оқу орындары бар. Жалпы алғанда, 30-дан астам университет аталды.

Респонденттер оқитын мамандықтарды көрсету кезінде 50-ден астам мамандық анықталды. Жаратылыстану-техникалық, инженерлік және медициналық мамандықтарда оқитын респонденттердің саны гуманитарлық білім алатын респонденттер санынан асып түседі.

Респонденттер негізінен Қазақстанның солтүстік және батыс облыстарынан шыққандар.

Зерттеу нәтижелері

Респонденттердің 90,3% үшін өздері таңдаған ЖОО-да оқу – шетелде білім алу мен ұзақ тұрақтаудың алғашқы тәжірибесі. Респонденттердің басым көпшілігі Ресейден басқа елдерді қарастырмаған (93,5%). Тек 20 респондент (6,5%) ғана басқа елдерде, мысалы, АҚШ, Чехия, Оңтүстік Корея, Қытай, Ұлыбритания, Түркияда оқу нұсқасын қарастырған.

«Сіз жоғары білімді неліктен басқа елде алуды шештіңіз?» деген сұраққа респонденттердің жартысына жуығы (47,2%) «шетелдік жоғары оқу орындарында сапалы білім береді» деп жауап берді. Респонденттердің үштен бірінен аз бөлігі «оқитын елде оқу ақысы төмен» (29,4%) және «оқитын еліне тұрғылықты көшу

жоспары бар» (27,8%) деген жауап берді. Респонденттердің бестен бір бөлігі (21,7%) шетелдік ЖОО-ын «жаңа тәжірибе алу, ой-өрісін кеңейту мақсатында» таңдады.

1-кесте. Сіз жоғары білімді неліктен басқа елде алуды шештіңіз?

Жауаптың нұсқалары	Саны	Пайызы*
Шетелдік жоғары оқу орындарында сапалы білім алу	146	47,2
Оқитын елде оқу ақысы төмен	91	29,4
Оқитын елге тұрғылықты көшу жоспары бар	86	27,8
Жаңа тәжірибе алу, ой-өрісін кеңейту	67	21,7
Тұрғылықты елдегі жоғары оқу орындарына түсуге жоғары конкурс	54	17,5
Алған білімнің беделін арттыру мақсатында	50	16,2
Осы шешімді қабылдауыма ата-анам себеп болды	34	11,0
Тұрғылықты елде менің мамандығым бойынша оқытпайды	25	8,1
Менің шетелде білім алуым кездейсоқтық, күтпеген жерден таңдалды	11	3,6
Жауап беруге қиналамын	2	0,6

*Солма 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын белгілей алды.

«Неліктен нақты осы елді таңдадыңыз?» деген сұраққа жиі айтылған жауаптар – «Отанға географиялық жақындық» (48,2%) және «бұл елде сапалы білім береді» (44,3%). Респонденттердің төрттен бір бөлігі достары мен таныстарының ұсынысы бойынша таңдау жасады (23,3%).

2-кесте. Неліктен нақты осы елді таңдадыңыз?

Жауаптың нұсқалары	Саны	Пайызы*
Отанға (тұрақты тұратын елге) географиялық жақын орналасуы	149	48,2
Бұл елде сапалы білім береді	137	44,3
Достар, таныстар ұсынды	72	23,3
Бұл елде шетелдік студенттерге қамқорлық жасалады (визалық қолдау, жақсы жатақхана, төтенше жағдайда, медициналық көмекке жүгінген кезде студенттен тыс қолдау және т.б.)	55	17,8
Мұнда өмір сүру қызықты - ойын-сауық, қызықты орындар және т.б. көп (мәдени фактор)	54	17,5
Бұл елде мен таңдаған елдер арасында өмір сүру құны арзанырақ	32	10,4
Мұнда өмір сүру қауіпсіз, басқа елдерден келген адамдарға, басқа ұлт адамдарына жақсы қарайды	28	9,1
Ел кездейсоқ таңдалды	7	2,3
Осы елде оқу грантын жеңіп алдым	7	2,3
басқа жауаптар (респонденттердің сөзінен жазып алынды)		
Басқа тілді үйренудің қажеті жоқ	1	0,3
Елде қалып, жұмыс істегім келді	1	0,3
Қала ұнады	1	0,3
Жауап беруге қиналамын	12	3,9

*Солма 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын белгілей алды.

Респонденттердің жартысынан көбі Ресейде білім алу мүмкіндігі туралы «достары мен таныстардан» білді (58,6%). Респонденттердің үштен бірі бұл туралы Интернеттен оқыған (31,4%). Бұл туралы мемлекетаралық алмасу бағдарламалары бойынша ақпарат көздерінен білгендер үлесі 10%-ға жетпейді. 4,9% респондент ата-анасының кеңесін басшылыққа алған. 4,5% «шет мемлекет пен ҰЕҰ» арқылы білген.

3-кесте. Сіз бұл елде білім алу мүмкіндігі туралы қалай білдіңіз?

Жауаптың нұсқалары	Саны	Пайызы*
Достар мен таныстардан	181	58,6
Интернеттен	97	31,4
Өз мемлекетінен (алмасу бағдарламалары)	28	9,1
Шетелдік мемлекет немесе ҰЕҰ арқылы	14	4,5
басқа жауаптар (респонденттердің сөзінен жазып алынды)		
Ата-анасы кеңес берді	15	4,9
Қалаға келген соң жергілікті ЖОО-ға түсуге шешім қабылдады	2	0,6
Саратовтан келіп, лекция оқыды	1	0,3
Газеттен	1	0,3
Жауап беруге қиналамын	11	3,6

*Солма 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын белгілей алды

Респонденттерге оқитын елге келуіне қатысты жағымды тұстарды атап өту ұсынылды. Респонденттердің шамамен үштен екісі «жаңа таныстар» (67,3%) және «жаксы университет» (53,4%) сияқты оң тұстарды атап өтті, жартысынан көбі «дербестікті» (50,8%) жағымды деп келтірді. Респонденттердің бестен бір бөлігінен астамы «мәдениеттің жақындығы» (23,9%), «басқа өмір салты» (22,7%) және «жерлестердің болуы» (20,4%) сияқты жағымды тұстарды атады.

4-кесте. Оқу еліне келудің қандай жағымды тұстарын атап өтесіз?

Жауаптың нұсқалары	Саны	Пайызы*
Жаңа таныстар	208	67,3
Жақсы университет	165	53,4
Дербестік	157	50,8
Мәдениеттің жақындығы	74	23,9
Басқа өмір салты	70	22,7
Жерлестердің болуы	63	20,4
Ауа-райы	16	5,2
Тағамдары	3	1,0
Жауап беруге қиналамын	5	1,6

*Солма 100%-ға тең емес, өйткені респонденттер жауаптың бірнеше нұсқасын белгілей алды.

Респонденттердің 38,8% оқуын аяқтағаннан кейін еңбек келісімшарты бойынша оқыған елде қалуды (ұзақ уақытқа, бірақ тұрақты тұруға емес) жоспарлап отыр. 28,5% респондент те осыған бейім (жауап «дәлірегі, иә»). Көріп отырғанымыздай, 67,3% респондент оқуын аяқтағаннан кейін сол елде жұмыс істеуді жоспарлайды, бірақ тұрғылықты қалу ниеті жоқ. Бұл сұраққа 12,9% респондент «дәлірегі, жоқ» деп жауап берді, 10% респондент оқуын аяқтағаннан кейін Ресейде ұзақ уақыт еңбек шарты бойынша жұмыс істеуді жоспарламайды. Сонымен, 22,9% респондент оқу аяқталған соң Ресейде қалуды жоспарламайтынын байқадық. Шамамен 10% респондент әлі шешім қабылдаған жоқ.

5-кесте. Сізге оқуды аяқтаған соң еңбек келісімшарты бойынша (ұзақ уақытқа, бірақ тұрақты тұрғылықты емес) оқу елінде қалу жоспары бар ма?

Жауаптың нұсқалары	Саны	Процент
Иә	120	38,8
Дәлірегі, иә	88	28,5
Дәлірегі, жоқ	40	12,9
Жоқ	31	10,0
Жауап беруге қиналамын	30	9,8
Барлығы	309	100,0

Оқу мигранты қатарындағы респонденттердің 68,6% оқу бітіргеннен кейін оқыған елге (Ресейге) тұрақты тұруға көшу жоспарлары бар.

Ал респонденттердің 23,6% «Сіздің оқып жатқан елге тұрғылықты көшу жоспарыңыз бар ма?» деген сұраққа «дәлірегі, жоқ» және «әрине, жоқ» деп жауап берді. 7,8% респондент жауап беруге қиналды.

6-кесте. Сіздің оқып жатқан елге тұрғылықты көшу жоспарыңыз бар ма?

Жауаптың нұсқалары	Саны	Процент
Иә	129	41,7
Дәлірегі, иә	83	26,9
Дәлірегі, жоқ	50	16,2
Әрине, жоқ	23	7,4
Жауап беруге қиналамын	24	7,8
Барлығы	309	100,0

Оқуды бітіргеннен кейін Ресейге көшу жоспарлары бар екенін айтқан 212 респондентке «Оқыған елге тұрғылықты көшу ниетінің негізгі себебі қандай?» деген сұрақ қойылды. 43,9% респондент «жұмысқа орналасу және мансаптық өсу келешегі», 37,7% респондент «оқитын елде өмір сүру сапасы жоғары» деген жауаптар айтты. 7,1% респондент «этникалық отаныма ораламын», 1,9% «туған-туыстарым тұрады» деп жауап берді. 5,7% респонденттің оқыған елдің өкілімен некелесу ниеті бар.

7-кесте. Оқыған елге тұрғылықты көшу ниетінің негізгі себебі қандай? (бұл сұраққа оқитын елге тұрақты тұруға көшуді жоспарлаған респонденттер ғана жауап береді – 212 респондент (68,6%))

Жауаптың нұсқалары	Саны	Процент
Жұмысқа орналасу және мансаптық өсу перспективасы	93	43,9
Оқитын елде өмір сүру сапасы жоғары	80	37,7
Этникалық отаныма оралу	15	7,1
Неке немесе оқыған елдің өкілімен некелесу жоспары	12	5,7
Туған-туыстарым тұрады	4	1,9
Өз отанында лайықты өмірді қамтамасыз ете алмау	2	0,9
Жауап беруге қиналамын	6	2,8
Барлығы	212	100,0

Оқуды бітіргеннен кейін отанына оралуды жоспарлаған респонденттерге (97 респондент) «Сіз не себепті оралып, Отаныңызда тұрғыңыз келеді?» деген сұрақ қойылды. 39,2% респондент «туыстары және жақын адамдарымен бірге өмір сүруге ұмтылу» деп жауап берді. 13,4% респондент «өз Отанында тұрып, жұмыс істеу» ниетіне берік, 12,4% респондент мәдениеті мен тілі жақын елге оралғысы келеді. 19,5% респондент жауап беруге қиналды.

8-кесте. Сіз не себепті оралып, отаныңызда тұрғыңыз келеді? (бұл сұраққа оқу бітіргеннен кейін отанына оралуды жоспарлаған респонденттер ғана жауап береді – 97 респондент (31,4%))

Жауаптың нұсқалары	Саны	Процент
Туыстарымен және жақын адамдарымен бірге өмір сүру ниеті	38	39,2
Отанында өмір сүру және жұмыс істеу	13	13,4
Мәдениеті мен тілі жақын елге оралу ниеті	12	12,4
Оқуды жалғастыру жоспары, басқа білім алу	9	9,3
Оқыған елде мамандығы бойынша жұмыс жоқ	2	2,1
Оқыған елде ұлттық немесе діни кемсітушілік бар	1	1,0
Өз елінен басқа жерде өзін-өзі қамтамасыз ете алмау	3	3,1
Жауап беруге қиналамын	19	19,5
Барлығы	97	100,0

Қорытынды

Экономика Жоғары Мектебі Ұлттық Зерттеу университетінің деректері бойынша, оқу мигранттарының арасында, «бұрынғы КСРО елдерінен Қазақстан (бұрынғы Кеңес Одағы республикаларынан келген студенттердің жалпы санының 36%), Өзбекстан (11%), Украина (11%), Түрікменстан (9%), Беларусь (8%) өкілдері ең көп» [22].

Қазақстаннан Ресейге бағытталған оқу көші-қонының ауқымы өседі деп болжалып отыр. Бұған ресейлік білімді экспорттаудың жаңа саясаты да ықпал етеді. Ресей Президенті жанындағы Стратегиялық даму және басым жобалар

жөніндегі кеңес төралқасы отырысының шешіміне сәйкес 2017 жылғы 30 мамырда «Ресей білім беру жүйесінің экспорттық әлеуетін дамыту» басым жобасының паспорты бекітілді. Осы құжаттың кіріспесінде айтылғандай, «жобаның басты мақсаты – білім беру қызметтерінің халықаралық нарығында ресейлік білімнің тартымдылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру және осылайша Ресей Федерациясының шикізаттық емес экспортын арттыру. Жобаны іске асыру мерзімі – 2017 жылғы мамырдан бастап 2025 жылғы қарашаға дейін (қоса алғанда)» [23].

Шетелдік студенттерді тарту мақсатында Ресейдің мемлекеттік құрылымдары мен ЖОО-дары ақпараттық рекрутингтік интернет-сайттарды, сондай-ақ, студенттердің пән олимпиадаларына тіркелу сайттарын іске қосты, осы олимпиадалар арқылы ресейлік ЖОО магистратурасына талапкерлер тартылады (мысалы, Open Doors халықаралық олимпиадасы: Russian Scholarship Project) [24]. Іріктеудің барлық кезеңдері онлайн режимде өткізіледі.

Сондай-ақ, шетел азаматтарын Ресейде білім алуға іріктеу үшін RUSSIA. STUDY ресми сайты жұмыс істейді [25].

Қазақстандықтардың Ресей Федерациясына қарай оқу көші-қоны көлемінің ұлғаюына бірқатар тартушы факторлар ықпал етеді (Pull factors):

1) визалық кедергілердің жоқтығы мен екі елдің географиялық жақындығы. Екі елді әлемдегі ең ұзын үздіксіз құрлық шекарасы бөлген. Шекаралық пункттер арқылы (соның ішінде әуежайлардағы) шетелдік паспорт бойынша да, қазақстандық жеке куәлік бойынша да виза рәсімдеусіз өтуге болады. Қазақстанның 14 облысының 7-еуі (Атырау облысы, Батыс Қазақстан облысы, Ақтөбе облысы, Қостанай облысы, Солтүстік Қазақстан облысы, Павлодар облысы, Шығыс Қазақстан облысы), яғни жартысы, федералдық маңызы бар ірі жоғары оқу орындары мен ғылыми орталықтары орналасқан Ресей өңірлерімен шектеседі;

2) тілдік кедергі жоқтығы (Қазақстанның барлық түкпірінде орыс тілді орта мектептер бар, қазақ мектептерінде орыс тілі оқытылады);

3) ресейлік жоғары оқу орындарына түсудің икемді шарттары: қазақстандық ҰБТ мен ресейлік ЕГЭ (Единый Государственный Экзамен)/БМЕ (Бірыңғай мемлекеттік емтихан) емтихан форматы мен мазмұны жағынан айтарлықтай ерекшеленсе де, ресейлік қабылдау емтихандарының жүйесі өте икемді, ТМД елдерінің түлектеріне қабылдау емтихандарын талапкерлер үшін қолайлы үлгіде тапсыруға мүмкіндік береді, ресейлік жоғары оқу орындарында ТМД талапкерлеріне арналған емтихан сынақтарының бөлек үлгісі бар;

4) Ресей университеттерінің «оқуға қабылдау науқандары»: оқу жылы аяқталғанға дейін шекаралас аймақтағы Ресей ЖОО-дары көрші елдерден талапкерлерді тарту мақсатында ақпараттық жұмыстар жүргізеді, қабылдау және емтихан комиссиялары жұмыс істей бастайды, әдетте қабылдау науқаны қараша-желтоқсан айларында басталады. Сондай-ақ, Ресейдің шекаралас университеттері жоғары сынып оқушылары үшін халықаралық пән

олимпиадаларын ұйымдастырады, олардың жеңімпаздары мен дипломанттары Ресей университеттеріне қабылданады;

5) қаржылық фактор: жоғары балл жинаған жағдайда, пән олимпиадаларының дипломдарына иелік еткен жағдайда, ТМД-дан оқуға қабылданған талапкерлер Ресей тарапының бюджет қаражаты есебінен оқуға мүмкіндік алады. Студент жеке қаражаты есебінен оқитын болса, Ресейдің аймақтық университеттеріндегі оқу құны Қазақстан университеттерімен салыстырғанда едәуір арзан екенін атап өткен жөн;

6) көші-қон факторы: көптеген этникалық орыстар үшін ресейлік университетте білім алу кейіннен Ресейге қоныс аударудың логикалық қадамы. Қазақстандық жас мигранттар үшін Ресей ЖОО-да оқу – бейімделу кезеңі, оның барысында олар қабылдаушы қоғамға бейімделіп, оның құндылықтары мен ұстанымдарын сіңіреді;

7) шекара аумағында қазақ/қазақстандық қауымның болуы. Шекаралас облыстардан келген көптеген мигранттардың Ресей жағында туыстық, отбасылық және достық байланыстары бар. Мұнда тек этникалық факторды ғана емес, сонымен бірге шыққан елдің (Қазақстаннан келген орыстар) факторын да ескеру қажет. Қазақстаннан көшіп келгендерден тұратын қазақстандық қауымдар ірі қалаларда да бар (мысалы, Калининград, Новосібір);

8) сарапшы М.М. Шибутовтың пікірінше, орыс білім беру жүйесінің «тарихи-саяси артықшылықтары бар (бір мемлекетте ұзақ өмір сүру, тіл және мәдениет ортақтығы, арнайы білім беру бағдарламалары арқылы бұрыннан бар байланыстарды қолдауға деген ұмтылыс, аймақтағы ұзақ үстемдік ету барысында даму үлгілерін қалыптастыру)» [12].

Итеруші факторларға (Push factors) мыналарды жатқызуға болады:

1. Қазақстанның білім беру саласындағы үздіксіз реформалар факторы: білім беру саласындағы тоқтаусыз реформалар, қазақстандық жоғары оқу орындарына түсу шарттары мен үлгілерінің өзгеріп тұруы талапкерлер мен олардың ата-аналарын жоғары білім алудың басқа нұсқаларын іздеуге мәжбүр етеді,

2. Қаржылық фактор: жоғары білім нарығындағы бағаның үнемі өсуі,

3. Қоғамдық пікір факторы: Ресейдің жоғары оқу орындарындағы оқу сапасы Қазақстанның жоғары оқу орындарына қарағанда әлдеқайда жоғары деген пікірдің болуы.

Нәтижелерді талқылау

Білім алушыларға жүргізілген сауалнама нәтижелеріне, статистикалық деректерге, зерттеушілер мен сарапшылардың пікірлеріне, көші-қон үдерісінің тартушы/итеруші (Push/Pull factors) факторларына талдау жасау Қазақстаннан Ресейге бағытталған білім алушы мигранттар ағынының ұлғаю ықтималдығын көрсетіп отыр. Пандемия салдарынан алыс шетелге бару-келу қиындығының артуы да білім алушы мигранттардың Ресей бағытын таңдауына себеп болып, ағынның ұлғаюына әсер етуі мүмкін.

Білім қуушы мигранттардың санының артуы туралы экономист, Стратегиялық бастамалар орталығының аға серіктесі Олжас Құдайбергенов «мектеп бітіргеннен кейін Ресей мен Қытайдың жоғары оқу орындарына түсетін қазақстандықтардың саны 2022 жылдан бастап жыл сайын 100 мың адамнан асады, ал 2025 жылға қарай осы екі елде оқитындардың саны 500 мың адамнан асады» деген пікір айтты [26].

Дегенмен, сыртқы немесе халықаралық ұтқырлық (mobility) мигранттардың шетелде қалуы, зияткерлердің жылыстауы сияқты жағымсыз жәйттар тудыруы мүмкін. А. Жолдыбалина мен Б. Бақаевтың пікірінше, бұл шекаралас өңірлерде қатты байқалады, «табыс деңгейінің және жергілікті жердің даму деңгейінің сәйкес келмеуі, әлеуметтік салаға, қауіпсіздік деңгейіне, инфрақұрылым сапасына қанағаттанбау осы салалардың қоныс аудару себептері ретінде аталуына байланысты халықтың көші-қон көңіл-күйіне теріс әсер етуі мүмкін». Авторлар «Ресей Федерациясының жастарды қабылдаудың негізгі елі ретінде бірқатар артықшылықтары бар – оқу ақысының төмендігі, тұрмыс жағдайының артықтығы, сондай-ақ имидждік компонент – Ресей университеттерінің беделі» деп көрсетеді [8].

«Орталық Азия елдеріндегі жастардың сыртқы көші-қоны: тәуекелдерді талдау және жағымсыз салдарды азайту» баяндамасының авторлары Орталық Азия елдерінен жұмысқа немесе оқуға кеткен жастардың қайтпайтын көші-қон әлеуетінің өсу үрдісін 30-35% шамасында болуы мүмкін және оның өсу тенденциясы бар деп бағалады [27].

Осы және басқа да тәуекелдер білім беру стратегиясын қалыптастыру барысында ескеріліп талдауды қажет етеді. Өкінішке қарай, зерттеушілер тарапынан Қазақстанға және Қазақстаннан бағытталған оқу көші-қоны, халықаралық академиялық ұтқырлық үдерістерін зерттеуге көңіл бөлу аз. Бұл зерттеу объектісі аталған жағдайға әсер ететін факторларды тереңірек түсіну үшін тұрақты зерттеу өлшемдерін жүргізуге зәру.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Официальный сайт о высшем образовании в России для иностранных студентов // URL: <https://studinrussia.ru/actual/articles/rekordnoe-kolichestvo-inostrannykh-studentov-vybrali-rossiyu-v-2020-godu/> (дата обращения: 07.12.2021).
2. Ракишева Б.И. Молодежь Центральной Азии. Сравнительный обзор. [Текст] / под науч. руководством проф. К. Хурельмана и П. Тешендорфа. – Алматы: Представительство Фонда имени Фридриха Эберта в Казахстане, 2017. – 90 с. – На обл. авт. не указаны. – ISBN 978-601-80610-9-7.
3. Шарипова Д., Бейменбетов С. Молодежь в Казахстане: оценка ценностей, ожиданий и стремлений. – Алматы: Представительство Фонда имени Фридриха Эберта в Казахстане, 2021. – 93 с. – ISBN 978-601-06-73298.
4. Ракишева Б.И., Полетаев Д.В. Учебная миграция из Казахстана в Россию как один из аспектов стратегического сотрудничества в рамках развития Таможенного союза //Евразийская экономическая интеграция. – 2011. - №3 (12). – С. 84-101. – Библиогр.: С. 100-101.
5. Қошанова С.Е., Рақышева Б. Қазақстан Республикасынан Қытай Халық Республикасына оқу миграциясы – елдер арасындағы стратегиялық ынтымақтастық аспектілерінің бірі ретінде (социологиялық зерттеу нәтижелері) [Текст] (әлеуметтанулық зерттеулер нәтижесі). – Астана: «Қоғамдық пікір» зерттеу

- институты, Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2016. – 104 б.
6. Кошанова С.Е., Ракишева Б., Мажитова А., Ашкенова Г. Некоторые аспекты учебной миграции из Республики Казахстан в Китайскую Народную Республику. Журнал КИСИ Казахстан – Журнал «Казахстан-Спектр». – 2016 г. – №1 (75). – С. 63-82. – Библиогр.: С. 82.
  7. Садовская Е.Ю. Образовательная миграция из Казахстана в Китай: опережающая динамика на фоне других видов миграций. – Журнал «Казахстан-Спектр». – 2014. – №1 (67). – С. 14-27. – Библиогр.: С. 26-27.
  8. Бокаев Б.Н., Жолдыбалина А. Миграционные тренды в Казахстане в контексте развития интеллектуального потенциала. – Журнал «Казахстан-Спектр». – 2019. - №2 (88). – С. 92-99.
  9. Рахимбекова Б.К. Современные тенденции образовательной миграции в Российской Федерации. - Вестник. Серия философии, культурологии и политологии, КазНУ им. Аль-Фараби. – 2019. – №2 (68). – С. 252-262. – Библиогр.: С. 260-262.
  10. Зарубежная образовательная траектория казахстанцев: между стереотипами и прагматизмом: монография [Текст] / Г.О. Насимова, С.Каплан, М.М. Бузуртанова [и др.]; под ред. Г.О. Насимовой, Г.Т. Илеуовой, Б.К. Рахимбековой; М-во образования и науки РК, КазНУ им. Аль-Фараби – Алматы: «Қазақ университеті», 2020. – 176 с. – На обл. авт. не указаны. – 165 экз. – ISBN 978-601-04-5269-5.
  11. Насимова Г., Каплан С., Смагулов К., Карташов К. Причины и факторы образовательной миграции из Казахстана. - «Central Asia and the Caucasus», Russian Edition. – 2020. – Т. 23 №3 – С. 151-161. – Библиогр.: С. 13-15.
  12. Шибуттов М.М. Политические факторы образовательной миграции из Казахстана. – История. Научное обозрение OSTKRAFT. – №1 (13). – М.: Модест Колеров. – 2020. – С.147-166.
  13. Бокаев Б.Н., Қаймолдиев А.Б. Анализ эффективности применения профессиональных знаний и компетенций выпускников зарубежных вузов в Казахстане в контексте интеллектуальной миграции. – Мемлекеттік басқару және мемлекеттік қызмет халықаралық ғылыми-талдау журналы. – 2021. – №2 (77) – С. 95-108. – Библиогр.: С. 107-108.
  14. Нурмагамбетов А.А., Иватова Л.М., Хасенова Л.А. Образовательная миграция в контексте совершенствования системы высшего образования Республики Казахстан // Журнал «Казахстан-Спектр». – 2021. - №1 (97). – С. 25-41. – Библиогр.: С. 40-41.
  15. Дементьева С.В. Учебная миграция в Россию в фокусе толерантности. – 2008. [Электрон. ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/uchebnaya-migratsiya-v-rossiyu-v-fokuse-tolerantnosti> (дата обращения: 07.12.2021).
  16. Полетаев Д.В., Дементьева С.В. Инновационные стратегии развития международного образования в ракурсе учебной миграции в вузы России // Известия Томского политехнического университета. – 2010. – Т.316 №6. – С. 128-134. – Библиогр.: С. 134.
  17. Полетаев Д.В. Учебная миграция в Россию: существующие практики и возможные перспективы – 2012. [Электрон. ресурс]. – URL: <https://ecfor.ru/publication/uchebnaya-migratsiya-v-rossiyu/> (дата обращения: 07.12.2021).
  18. Коморникова О.М. Ориентации студенческой молодежи на толерантное взаимодействие с учебными мигрантами // Современные исследования социальных проблем. – 2016. - № 11(67). – С. 313-332. – Библиогр.: – С. 332.
  19. Садырин А.А. Учебный мигрант из Казахстана: правда или вымысел? (случай г. Томска) // Вестник Томского государственного университета. История. – 2016. – № 2 (40). – С. 127-145. – Библиогр.: С. 144-145.
  20. Леденева В.Ю., Ломакина О.В., Джунусов А.М., Бегасилов Б.Т. Образовательная политика Казахстана в условиях миграции молодёжи // Высшее образование в России. – 2021. – Т.30 №6. – С. 156-168. – Библиогр.: С. 165-168.
  21. Учебная миграция из стран СНГ и Балтии: потенциал и перспективы для России [Текст] / Гаврилов К.А. [и др.]; под общ. ред. К.А. Гаврилова, Е.Б. Яценко. – М.: Фонд «Наследие Евразии», 2012. – 207 с. – На обл. авт. не указаны. – 500 экз.
  22. Академическая мобильность иностранных студентов в России. НИУ ВШЭ. Факты образования // Выпуск № 7. Июль 2016 г. // URL: <https://ioe.hse.ru/data/2016/08/04/1119531130/%D0%A4%D0%9E7.pdf> (дата обращения: 07.12.2021).
  23. Утверждён паспорт приоритетного проекта «Развитие экспортного потенциала российской системы образования» // URL: <https://government.ru/news/28013/> (дата обращения: 07.12.2021).
  24. Международная олимпиада Ассоциации «Глобальные университеты» для абитуриентов магистратуры // URL: <https://http://od.globaluni.ru/> (дата обращения: 07.12.2021).
  25. Официальный сайт для отбора иностранных граждан на обучение в России URL: <https://https://russia.study/ru/organizationNavigator> (дата обращения: 07.12.2021).

26. Қазақстанцы станут чаще уезжать из страны на учебу... /<https://kursiv.kz/news/obrazovanie/2019-11/kazhstancy-stanut-chasche-uezzhat-iz-strany-na-uchebu> (дата обращения: 07.12.2021).
27. Внешняя молодежная миграция в странах Центральной Азии: анализ рисков и минимизация негативных последствий. / Международная организация по миграции Субрегиональный Координационный офис в Центральной Азии – 2019. [Электрон. ресурс]. – URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/external_youth_migration_ru.pdf (дата обращения: 07.12.2021).

REFERENCES:

1. Ofitsialnyi sait o vysshem obrazovanii v Rossii dlya inostrannykh studentov [The official website about higher education in Russia for foreign students] URL:<https://studyinrussia.ru/actual/articles/rekordnoe-kolichestvo-inostrannykh-studentov-vybrali-rossiyu-v-2020-godu/> (data obrashcheniya: 07.12.2021).
2. Rakisheva B.I. Molodezh' Tsentral'noi Azii. Sravnitel'nyi obzor. [Tekst] /; pod nauch. rukovodstvom prof. K. Khurel'mana i P. Teshendorfa. – Almaty: Predstavitel'stvo Fonda imeni Fridrikha Ehberta v Kazakhstane, 2017. – 90 s. – Na obl. avt. ne ukazany. – ISBN 978-601-80610-9-7 [Rakisheva B.I. Youth in Central Asia. Comparative review. [Text] / under scientific guidance of prof. K.Hurelman and P. Teschendorf. - Almaty: Representative Office of the Friedrich Ebert Foundation in Kazakhstan, 2017. - 90 p. - authors are not listed on the cover. – ISBN 978-601-80610-9-7.]
3. Sharipova D., Beimenbetov, S. Molodezh' v Kazakhstane: otsenka tsennostei, ozhidaniy i stremlenii. - Almaty: Predstavitel'stvo Fonda imeni Fridrikha Ehberta v Kazakhstane, 2021. – 93 s. – ISBN 978-601-06-73298. [Sharipova, D., Beimenbetov, S. Youth in Kazakhstan: assessment of values, expectations and aspirations. - Almaty: Representative Office of the Friedrich Ebert Foundation in Kazakhstan, 2021. - 93 p. – ISBN 978-601-06-73298.]
4. Rakisheva, B.I., Poletaev, D.V. Uchebnaya migratsiya iz Kazakhstana v Rossiyu kak odin iz aspektov strategicheskogo sotrudnichestva v ramkakh razvitiya Tamozhennogo soyuza. - Evraziiskaya ehkonomicheskaya integratsiya. – 2011. - №3 (12). – S. 84-101. – Bibliogr.: S. 100-101. [Rakisheva, B.I., Poletaev, D.V. Educational migration from Kazakhstan to Russia as one of the aspects of strategic cooperation in the framework of the development of the Customs Union. - Eurasian economic integration. - 2011. - No. 3 (12). – P. 84-101. – Bibliography: P. 100-101.]
5. Koshanova, S.E., Rakysheva, B.I. Kazakstan Respublikasyнан Kytai Khalyk Respublikasyna oku migratsiyasy – elder arasyndagy strategiyalyk yntymaktastyk aspektilerinin biri retinde (sotsiologiyalyk zertteu natizheleri) . – Astana: «Qoramdyq pikir» zertteu instituty, L.N.Gumilev atyndary EYU, 2016. – 104 s. [Educational migration from the Republic of Kazakhstan to the People's Republic of China as one of the aspects of strategic cooperation between countries (results of a sociological study) - Astana: Public Opinion Research Institute, L.N. Gumilyov ENU, 2016. - 104 p.]
6. Koshanova, S.E., Rakisheva, B.I., Mazhitova, A.B., Ashkenova, G.T. Nekotorye aspekty uchebnoi migratsii iz Respubliki Kazakhstan v Kitaiskuyu narodnuyu Respubliku. Zhurnal KISI Kazakhstan – Zhurnal «Kazakhstan-SpektR». – 2016 g. - №1 (75). – S. 63-82. – Bibliogr.: S. 82. [Koshanova, S.E., Rakisheva, B.I., Mazhitova, A.B., Ashkenova, G.T. Some aspects of educational migration from the Republic of Kazakhstan to the People's Republic of China. Journal of KazISS Kazakhstan - "Kazakhstan-Spectrum" journal. - 2016 - No. 1 (75). - P. 63-82. – Bibliography: P. 82.]
7. Sadovskaya, E.Y. Obrazovatel'naya migratsiya iz Kazakhstana v Kitai: operezhayushchaya dinamika na fone drugikh vidov migratsii. – Zhurnal «Kazakhstan-SpektR». – 2014. - №1 (67). – S. 14-27. – Bibliogr.: S. 26-27. [Sadovskaya, E.Y. Educational migration from Kazakhstan to China: leading dynamics against the background of other types of migration. – "Kazakhstan-Spectrum" journal. - 2014. - No. 1 (67). - P. 14-27. – Bibliography: P. 26-27.]
8. Bokaev, B.N., Zholdybalina, A.S. Migratsionnye trendy v Kazakhstane v kontekste razvitiya intellektual'nogo potentsiala. – Zhurnal «Kazakhstan-SpektR». – 2019. - №2 (88). – S. 92-99. [Bokayev, B.N., Zholdybalina, A.S. Migration trends in Kazakhstan in the context of the development of intellectual potential. – "Kazakhstan-Spectrum" journal. - 2019. - No. 2 (88). – P. 92-99.]
9. Rakhimbekova, B.K. Sovremennyye tendentsii obrazovatel'noi migratsii v Rossiiskoi Federatsii. - Vestnik. Seriya filosofii, kul'turologii i politologii, KazNU im. Al-Farabi. – 2019. – №2 (68). – S. 252-262. – Bibliogr.: S. 260-262. [Rakhimbekova, B.K. Modern trends in educational migration in the Russian Federation. - Bulletin. A series of philosophy, cultural studies, and political science, Al-Farabi KazNU. - 2019. - No. 2 (68). - P. 252-262. – Bibliography: P. 260-262.]

10. Zarubezhnaya obrazovatel'naya traektoriya kazakhstantsev: mezhdru stereotipami i pragmatizmom: monografiya [Tekst] / G.O. Nasimova, S. Kaplan, M.M. Buzurtanova [i dr.]; pod red. G.O. Nasimovoi, G.T. Ilevovoi, B.K. Rakhimbekovoi; M-vo obrazovaniya i nauki RK, KazZNU im. Al'-Farabi – Almaty: «Kazakh universiteti», 2020. – 176 s. – Na obl. avt. ne ukazany. – 165 ehkz. – ISBN 978-601-04-5269-5. [Foreign educational trajectory of Kazakhstanis: between stereotypes and pragmatism: monograph [Text] / G.O. Nasimova, S. Kaplan, M.M. Buzurtanova [and others]; under editorship of G.O. Nasimova, G.T. Ilevova, B.K. Rakhimbekova; Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Al-Farabi KazNU - Almaty: "Kazakh University", 2020. - 176 p. - authors are not listed on the cover. - 165 copies. – ISBN 978-601-04-5269-5.]
11. Nasimova G., Kaplan S., Smagulov K., Kartashov K. Prichiny i faktory obrazovatel'noi migratsii iz Kazakhstana. - «Central Asia and the Caucasus», Russian Edition – 2020. – T. 23 №3 – S. 151-161. – Bibliogr.: S. 13-15. [Nasimova, G., Kaplan, S., Smagulov K., Kartashov K. Causes and factors of educational migration from Kazakhstan. – "Central Asia and the Caucasus", Russian Edition - 2020. - T. 23 No. 3 - P. 151-161. – Bibliography: P. 13-15.]
12. Shibutov, M.M. Politicheskie faktory obrazovatel'noi migratsii iz Kazakhstana. – Istoriya. Nauchnoe obozrenie OSTKRAFT. - №1 (13) - M.: Modest Kolerov. – 2020. – S.147-166. [Shibutov, M.M. Political factors of educational migration from Kazakhstan. - History. OSTKRAFT scientific review. - No. 1 (13) - M.: Modest Kolerov. - 2020. - P.147-166.]
13. Bokayev B.N., Kaimoldiev A.B. Analiz effektivnosti primeneniya professional'nykh znaniy i kompetentsii vypusnikov zarubezhnykh vuzov v Kazakhstane v kontekste intellektual'noi migratsii. – Memlekttik baskaru zhane memlekttik kyzmet khalykaralyk gylymi-taldau zhurnaly. – 2021. – №2 (77) – S. 95-108. – Bibliogr.: S. 107-108. [Bokayev, B.N., Kaimoldiyev, A.B. Analysis of the effectiveness of the application of professional knowledge and competencies of graduates of foreign universities in Kazakhstan in the context of intellectual migration. – International scientific-analytical journal of public administration and public service. - 2021. - No. 2 (77) - P. 95-108. – Bibliography: P. 107-108.]
14. Nurmagambetov A.A., Ivatova L.M., Khasenova L.A. Obrazovatel'naya migratsiya v kontekste sovershenstvovaniya sistemy vysshego obrazovaniya Respubliki Kazakhstan. - Zhurnal «Kazakhstan-SpektR». – 2021. - №1 (97). – S. 25-41. – Bibliogr.: S. 40-41. [Nurmagambetov, A.A., Ivatova, L.M., Khasenova, L.A. Educational migration in the context of improving the system of higher education of the Republic of Kazakhstan. – "Kazakhstan-Spectrum" journal. - 2021. - No. 1 (97). - P. 25-41. – Bibliography: P. 40-41.]
15. Dement'eva S.V. Uchebnaya migratsiya v Rossiyu v fokuse tolerantnosti. [Dementieva S.V. Educational migration to Russia in the focus of tolerance] - 2008. - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/uchebnaya-migratsiya-v-rossiyu-v-fokuse-tolerantnosti> (data obrashcheniya: 07.12.2021).
16. Poletayev D.V., Dementeva S.V. Innovatsionnye strategii razvitiya mezhdunarodnogo obrazovaniya v raketse uchebnoi migratsii v vuzy Rossii. - Izvestiya Tomskogo politekhnicheskogo universiteta. – 2010. – T.316 №6. – S. 128-134. – Bibliogr.: S. 134. [Poletayev, D.V., Dementieva, S.V. Innovative Strategies for the Development of International Education in the Perspective of Educational Migration to Russian Universities. - Bulletin of the Tomsk Polytechnic University. – 2010. – T.316 No. 6. – P. 128-134. – Bibliography: P. 134.]
17. Poletayev D.V. Uchebnaya migratsiya v Rossiyu: sushchestvuyushchie praktiki i vozmozhnye perspektivy [Poletayev, D.V. Educational migration to Russia: existing practices and possible prospects] – 2012. // URL: <https://ecfor.ru/publication/uchebnaya-migratsiya-v-rossiyu/> (data obrashcheniya: 07.12.2021).
18. Komornikova O.M. Orientatsii studentcheskoi molodezhi na tolerantnoe vzaimodeistvie s uchebnymi migrantami. - Sovremennye issledovaniya sotsial'nykh problem. – 2016. – № 11(67). – S. 313-332. – Bibliogr.: S. 332. [Komornikova, O.M. Orientations of student youth towards tolerant interaction with educational migrants. - Modern studies of social problems. – 2016. – No. 11(67). - P. 313-332. – Bibliography: P. 332.]
19. Sadyrin A.A. Uchebnyi migrant iz Kazakhstana: pravda ili vymysel? (sluchai g. Tomsk). - Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Istoriya. – 2016. – № 2 (40). – S. 127-145. – Bibliogr.: S. 144-145. [Sadyrin, A.A. Educational migrant from Kazakhstan: is it fact or fiction? (case of Tomsk). - Bulletin of Tomsk State University. History. - 2016. - No. 2 (40). – P. 127-145. – Bibliography: P. 144-145.]
20. Ledeneva V.YU., Lomakina O.V., Dzhunusov A.M., Begasilov B.T. Obrazovatel'naya politika Kazakhstana v usloviyakh migratsii molodezhi. - Vysheee obrazovanie v Rossii. – 2021. – T.30 №6. – S. 156-168. – Bibliogr.: S. 165-168. [Ledeneva, V.Y., Lomakina, O.V., Dzhunusov, A.M., Begasilov, B.T. Educational policy of Kazakhstan in the context of youth migration. - Higher education in Russia. - 2021. - T.30 No. 6. - P. 156-168. – Bibliography: P. 165-168.]
21. Uchebnaya migratsiya iz stran SNG i Baltii: potentsial i perspektivy dlya Rossii [Tekst] / Gavrilov K.A. [i dr.]; pod obshch. red. K.A. Gavrilova, E.B. Yatsenko. – M.: Fond «Nasledie Evrazil», 2012. – 207 s. – Na obl. avt. ne ukazany. – 500 ehkz. [Educational migration from

-
- the CIS and Baltic countries: potential and prospects for Russia [Text] / Gavrilov K.A. [and etc.]; under the general editorship of K.A. Gavrilov, E.B. Yatsenko. – M.: Eurasia Heritage Foundation, 2012. – 207 p. - authors are not listed on the cover. - 500 copies.]
22. Akademicheskaya mobil'nost' inostrannykh studentov v Rossii. NIU VSHE. Fakty obrazovaniya. - Vypusk № 7. - Iyul' 2016 g. [Academic mobility of foreign students in Russia. HSE NRU. Education facts. - Issue No. 7. - July 2016]URL:<https://ioe.hse.ru/data/2016/08/04/1119531130/%D0%A4%D0%9E7.pdf/> (data obrashcheniya: 07.12.2021).
23. Utverzhen pasport prioritetnogo proekta «Razvitie ehkspornogo potentsiala rossiiskoi sistemy obrazovaniya» [The passport of the priority project "Development of the export potential of the Russian education system" was approved] URL: <http://government.ru/news/28013/> (data obrashcheniya: 07.12.2021).
24. Mezhdunarodnaya olimpiada Assotsiatsii «Global'nye universitety» dlya abiturientov magistratury [International Olympiad of the "Global Universities" Association for graduate students] URL: <http://od.globaluni.ru/> (data obrashcheniya: 07.12.2021).
25. Ofitsial'nyi sait dlya otbora inostrannykh grazhdan na obuchenie v Rossii [Official website for the selection of foreign citizens to study in Russia] URL: <https://russia.study/ru/organizationNavigator> (data obrashcheniya: 07.12.2021).
26. Kazakhstantsy stanut chashche uezzhat' iz strany na uchebu [Kazakhstanis will more often leave the country to study..] /<https://kursiv.kz/news/obrazovanie/2019-11/kazakhstancy-stanut-chasche-uezzhat-iz-strany-na-uchebu> (data obrashcheniya: 07.12.2021).
27. Vneshnyaya molodezhnaya migratsiya v stranakh Tsentral'noi Azii: analiz riskov i minimizatsiya negativnykh posledstviy. / Mezhdunarodnaya organizatsiya po migratsii Subregional'nyi Koordinatsionnyi ofis v Tsentral'noi Azii – 2019. [External youth migration in the countries of Central Asia: risk analysis and minimization of negative consequences./ International Organization for Migration Subregional Coordinating Office in Central Asia - 2019.] // URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/external_youth_migration_ru.pdf (data obrashcheniya: 07.12.2021).